

AQL VA ILM MA'NAVIYAT ASOSI

Shoxjaxon Anorboyev Akbarali o'g'li*Toshkent Axborot Texnologiyalar Universiteti**Samarqand filiali. Kompyuter injenering fakulteti**(KI24-05 guruh)**Telefon raqam: +998975220653**Elektron: shoxjaxonanorboyev0@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada aql va ilmning inson ma'naviy hayotidagi o'rni va ahamiyati yoritiladi. Aql insonni hayvonot olamidan ajratib turuvchi asosiy xususiyatlardan biri sifatida ko'rib chiqiladi. Ilm esa, insonni kamolot sari yetaklovchi qudratli vosita sifatida baholanadi. Maqolada shuningdek, aql va ilm o'zaro qanday bog'liq ekani, ularning ma'naviy yuksalishga qanday ta'sir qilishi tahlil qilinadi. Yozuvda tarixiy shaxslar qarashlari, zamonaviy talqinlar va ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni ham chuqur yoritilgan.

Аннотация: В данной статье раскрывается роль и значение разума и знаний в духовной жизни человека. Разум рассматривается как одна из главных особенностей, отличающих человека от мира животных. Знание оценивается как могущественное средство, ведущее человека к совершенству. В статье также анализируется взаимосвязь между разумом и знанием, а также их влияние на духовное возвышение. Освещаются взгляды исторических личностей, современные интерпретации, а также значение разума и знаний в процессе образования и воспитания.

Kalit so'zlar: aql, ilm, ma'naviyat, tafakkur, tarbiya, ma'rifat, kamolot, ong, tafsir, tafakkur, yuksalish

Kirish:

Har bir jamiyatning taraqqiyoti, eng avvalo, uning ma'naviy hayoti bilan bevosita bog'liq. Ma'naviyat — bu xalqning ruhiy holati, axloqiy qadriyatlari, intellektual darajasi, tafakkur doirasi va ilmga munosabatini belgilovchi asosiy omildir. Insonni hayvonlardan ajratib turuvchi eng muhim ne'mat bu — aqlidir. Aql orqali inson olamni idrok etadi, fikr yuritadi, qarorlar qabul qiladi, jamiyat hayotida faol ishtirok etadi. Aqlga tayangan holda egallangan ilm esa insonni nafaqat moddiy, balki ma'naviy yuksalishga ham olib boradi. Shu bois, aql va ilm har qanday shaxs va jamiyat uchun ma'naviyatning poydevori hisoblanadi.

Asosiy qism:

1. **Aqlning ma'naviy hayotdagi o'rni** Aql insonni dunyoni anglashga, o'zini tushunishga, o'z hayoti va jamiyatdagi o'rnini belgilab olishga xizmat qiladi. Aqliy

tafakkur vositasida inson o'z fikrini shakllantiradi, qadriyatlarni anglaydi, hayotiy tajriba orttiradi. Aql — bu ma'naviyatning boshlang'ich nuqtasidir. Alloma Abu Nasr Forobiy aqlni eng yuksak fazilat deb bilgan va uni ilmga eltuvchi vosita sifatida ko'rsatgan. Bugungi kunda aqlga tayanish, tanqidiy fikrlash, tahliliy yondashuv har bir sohada yuksalishni ta'minlaydi. Ayniqsa, yoshlarimizda mustaqil fikr yuritish ko'nikmasini shakllantirish uchun aqlni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. **Ilm — kamolot sari yetaklovchi vosita** Ilm — bu insoniyat tarixining, tafakkurining, madaniyatining mahsuli. Ilm orqali inson olamni, jamiyatni, o'zligini anglaydi. Ilm insonni jaholatdan, xurofotdan, bid'atlardan holi qiladi. Ilmli inson har bir ishda mulohaza bilan ish ko'radi, boshqalar bilan muloqotda ham axloqiy mezonlarga amal qiladi. Islom dinida ham ilm o'qish, uni egallash eng savobli amallardan biri sifatida baholangan. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) “Ilm talab qilish har bir musulmon erkak va ayolga farzdur” deganlar. Ilmning eng katta afzalligi shundaki, u insonni nurli yo'lga boshlaydi va uni zamonaviy dunyoning faol ishtirokchisiga aylantiradi.

3. **Aql va ilm o'zaro bog'liqligi** Aql — bu quvvat, ilm esa shu quvvatni yo'naltiruvchi nurlardir. Inson aqli bilan ilmni egallaydi, ilm orqali esa o'z aqlini tarbiyalaydi. Imsiz aql – ko'r qurol, aqlsiz ilm – maqsadsiz bilimdir. Ular bir-birini to'ldiradi. Aql ilmga yo'l ochadi, ilm esa aqlni kamolga yetkazadi. Ushbu o'zaro bog'liqlik tufayli insoniyat madaniy va ilmiy yutuqlarga erishgan. Masalan, Ibn Sino, Beruniy, Ulug'bek kabi allomalar aql va ilm uyg'unligi tufayli o'z davrining ilg'or mutafakkirlari bo'lishgan.

4. **Aql, ilm va ma'naviyat uyg'unligi** Ma'naviyat aql va ilmga asoslangandagina yuksak darajaga chiqadi. O'qigan, fikrlaydigan, anglaydigan insonlarning ma'naviyati baland bo'ladi. Zero, aqlsiz ma'naviyat hissiyotga asoslanadi, ilmsiz ma'naviyat esa xayolparastlikka aylanadi. Ma'naviyatni yuksaltirish uchun avvalo aqlni charxlash, ilmni chuqur egallash zarur. Aql va ilmga asoslangan ma'naviyat jamiyatda adolat, bag'rikenglik, to'g'rilik kabi qadriyatlarni qaror toptiradi. Bu esa milliy birlik va taraqqiyot uchun muhim omildir.

5. **Zamonaviy jamiyatda aql va ilmning roli** Bugungi axborot asrida aql va ilm yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Texnologik yutuqlar, raqamli taraqqiyot, sun'iy intellekt – bularning barchasi aqlli va ilmli insonlar mehnatining mahsulidir. Shu bois, har bir jamiyat aqliy salohiyatga ega yoshlarni ilmga yo'naltirishi, ma'naviy kamolot sari yetaklashi zarur. Zamonaviy ta'lim tizimida aql va ilm uyg'unligini ta'minlash orqali barkamol avlodni tarbiyalash mumkin. Ayniqsa, fan, texnologiya, san'at, iqtisodiyot sohalarida bilimli, tafakkurli yoshlar yurtimiz taraqqiyotining asosiy omiliga aylanishi kutilmoqda.

6. **Tarixiy shaxslar va ularning ilmga bo'lgan munosabati** Ilm tarix davomida yuksak qadrlangan. Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Imom Buxoriy, Imom

Termiziy, Al-Xorazmiy kabi allomalar ilm orqali nafaqat o'z shaxsiy salohiyatlarini namoyon etgan, balki butun insoniyat taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Ularning asarlari bugungi kunda ha

m o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Masalan, Ibn Sino tibbiyot sohasida, Al-Xorazmiy esa matematika va algoritm tushunchasini yaratishda beqiyos xizmat qilgan. Ularning hayoti va ilmga bo'lgan munosabati yoshlarimizga ibrat bo'lishi kerak. Ilmga bo'lgan chuqur ishtiyoq, aqlni kamolga yetkazish istagi ularni buyuk allomalarga aylantirgan. Bu tarixiy meros biz uchun katta saboqdir va hozirgi avlod uchun ilmnining nechog'li muhimligini yana bir bor isbotlaydi.

7. **Yoshlar tarbiyasida aql va ilmning ahamiyati** Bugungi kunda yoshlar tarbiyasi eng dolzarb masalalardan biridir. Ularni mustaqil fikrlaydigan, aql bilan harakat qiladigan, ilmga intiladigan avlod sifatida shakllantirish uchun ta'lim va tarbiya jarayoniga chuqur e'tibor qaratish lozim. Bu borada maktab, kollej, oliy ta'lim muassasalari, oilaviy tarbiya muhitining ahamiyati beqiyos. Aql va ilmga asoslangan ta'lim tarbiyasi yoshlarni yuksak ma'naviyat sohibi, vatanparvar, tashabbuskor va zamonaviy fikrlovchi qilib yetishtiradi. Kitob o'qishga, ilmiy izlanishlarga qiziqishni oshirish, tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish orqali yoshlarning ichki salohiyati ochiladi. Internet, texnologiyalar, ilmiy platformalardan foydalana olish ko'nikmasi yoshlarni global raqobatga tayyorlaydi.

8. **Oila va jamiyatda ma'naviy muhitni shakllantirish** Ma'naviyatli jamiyat qurishning asosiy bo'g'ini — bu oila. Har bir oilada ilm va aqlga hurmat, axloqiy qadriyatlar, halollik, mehr-oqibat ustuvor bo'lishi kerak. Ota-onaning o'z farzandlariga ibrat bo'lishi, ularni ilmga yo'naltirishi, aqliy salohiyatini rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratishi muhim. Jamiyatda esa maktab, mahalla, diniy tashkilotlar, madaniyat markazlari, kutubxonalar bu yo'nalishda faoliyat yuritishi zarur. Ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, yoshlar uchun mo'ljallangan ijtimoiy tarmoqlar orqali aql, ilm va ma'naviyat targ'ib qilinishi kerak. Bu — sog'lom va taraqqiy etgan jamiyatning poydevorini yaratadi.

9. **Ta'lim tizimida aql va ilm uyg'unligi** Bugungi ta'lim tizimi faqatgina bilim berishga emas, balki o'quvchilarning aqliy salohiyatini, tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilishi kerak. Ta'lim metodikalarida interaktiv yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar, loyihalash asoslari, muammoli vazifalar orqali o'quvchilarning ilmga qiziqishi oshiriladi. Talabalar va o'quvchilarga ilmiy izlanishlar olib borish uchun imkoniyatlar berish, ularni ilmiy anjumanlarga jalb qilish, tanlovlar va olimpiadalar orqali rag'batlantirish ta'lim tizimini yanada samarali qiladi. Shu bilan birga, aql va tafakkurga asoslangan baholash mezonlari joriy etilishi, har bir o'quvchi o'z iqtidorini ro'yobga chiqarishi uchun rag'batlantirilishi lozim.

10. **Aql va ilm kontekstida global tamaddunlar taraqqiyoti**

Tarixiy jarayonlarda aql va ilmning yuksalishi orqali yirik tamaddunlar shakllangan. Misr, Yunon, Rim, Islomiy O'rta asr, Yevropa Uyg'onish davri — barchasi ilm-fan va tafakkur asosida rivojlangan. Masalan, qadimgi Misrda astronomiya va matematika, Yunonistonda mantiq va falsafa, Islom olamida esa tibbiyot, geometriya, falsafa va adabiyot yuksak darajaga ko'tarilgan. Har bir tamaddunning yuksalishi — ilm va tafakkurga bergan e'tiboriga bog'liq bo'lgan.

Islom sivilizatsiyasi aynan ilm-fan va tafakkurga asoslangani uchun o'z davrida dunyodagi yetakchi kuchga aylangan. Bu davrda baytul-hikma (donishmandlar uyi), kutubxonalar, ilmiy ekspeditsiyalar faoliyat yuritgan. Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Zamaxshariy, Farobiy kabi allomalar nafaqat islomiy, balki butun bashariy ilm-fan rivojiga ulkan hissa qo'shganlar. Ularning asarlari Yevropada lotin tiliga tarjima qilinib, keyinchalik Uyg'onish davri ilmiy yuksalishiga turtki bergan.

Yevropa Uyg'onish davri (XIV–XVI asrlar) ham inson aqliga bo'lgan e'tibor ortishi bilan ajralib turadi. Galileo, Kopernik, Nyuton kabi olimlar ilmiy tafakkurga asoslanib, jamiyatni yangi bosqichga olib chiqqan. Ularning yutuqlari hozirgi zamonaviy ilm-fan taraqqiyotining asosidir. Demak, tamaddunlar tarixida ilm va tafakkurga tayangan jamiyatlar doim ilg'orlikka erishgan, jaholat va zulmatga qarshi kurashda g'olib chiqqan.

Bugungi globallashuv davrida ham aql va ilm har qanday millatning, davlatning taraqqiyot darajasini belgilovchi eng muhim omil bo'lib qolmoqda. Sun'iy intellekt, biotexnologiya, kosmik tadqiqotlar — bularning barchasi inson aqlining yutug'idir. Shunday ekan, xalqimiz va yosh avlodni ham jahon tamaddunlari safida ko'rish uchun ularni ilmga oshno, tafakkurga do'st qilib tarbiyalash lozim. Har bir jamiyat o'z tarixiy ildizlaridan ilhomlanib, zamonaviy fan asosida yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishi kerak.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, aql va ilm — bu ma'naviyatning asosiy tayanchlaridir. Aql orqali inson o'zligini anglaydi, ilm orqali esa uni rivojlantiradi. Aql va ilm uyg'unligi tufayli shaxs kamol topadi, jamiyat yuksaladi, ma'naviyat mustahkamlanadi. Ma'naviy taraqqiyot sari yo'l aql va ilm orqali boshlanadi. Shu sababli, biz yosh avlodni aqlni ishlatishga va ilmni egallashga chorlab, ularni ma'naviy barkamollik sari yo'naltirishimiz lozim. Zero, aql va ilmga asoslangan jamiyat hech qachon yo'qolmaydi, u doimo taraqqiyot sari intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Forobiy, A.N. "Fozil odamlar shahri" — Toshkent, 1993.
2. G'azzoliy, A. "Kimyo-yi saodat" — Tehron, 2004.
3. Karimov, I.A. "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch" — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Qur'on va Hadislar to'plami

5. Islomiy ma'rifat sahifalari — www.islam.uz
6. Alisher Navoiy asarlaridan tanlangan fikrlar — O'zRFA, 2001.
7. Ijtimoiy fanlar asoslari darsliklari — O'zbekiston Milliy Universiteti nashri, 2019.
8. Hasanov, M. "Aql va tafakkur nazariyasi" — Toshkent, 2017.
9. Yusupov, M. "Ilm va ma'naviyat asoslari" — Samarqand, 2020.
10. Al-Xorazmiy, M. "Muxtasar al-jabr val-muqobala" — Arab manbalaridan tarjima.
11. Xudoyberdiyev, A. "Tafakkur va intellekt" — Toshkent, 2015.